

- поліпшення здоров'я, зниження смертності та підвищення тривалості життя населення (профілактика та зниження професійної захворюваності; поліпшення санітарно-епідемічної, екологічної ситуації; зниження травмонебезпечності навколишнього середовища);

- забезпечення формування прогресивної структури зайнятості, ліквідація прихованого безробіття, подолання "тіньової" зайнятості.

Тип 2: Харківська, Одеська області та АР Крим. Загрозами соціальної безпеки в них є низький рівень життя населення, поширення соціальних хвороб, депопуляція населення. Основними пріоритетами для даного типу регіонів є:

- реформування системи оплати праці та легалізація тіньових доходів; поетапне наближення основних державних соціальних гарантій до прожиткового мінімуму;

- пропаганда дітонародження, досвіду організації сімейного життя в засобах масової інформації, започаткування сучасних форм підготовки школярів, молоді до шлюбу та сім'ї; збагачення шлюбно-сімейних традицій, підвищення статусу материнства і батьківства в суспільстві; економічне стимулювання сімей, зокрема кредитними та податковими інструментами; розвитку житлового кредитування, передусім молодіжного, іпотеки, участі населення в пайовому будівництві і житлово-накопичувальних програмах;

- профілактика поширення інфекційних захворювань.

Тип 3: Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Черкаська, Чернігівська області. Основними загрозами соціальної безпеки в них є: критично низький рівень добробуту населення, поширення бідності, критичний рівень депопуляції населення, його старіння, неконтрольовані трудові міграції, значне безробіття населення. Основними пріоритетами для даного типу регіонів є:

- зростання трудових доходів, подолання бідності працюючого населення;

- підтримка сімейного підприємництва, фермерства, інвестування в розвиток соціальної та виробничої інфраструктури села;

- поліпшення репродуктивного здоров'я населення, забезпечення доступності якісної медичної допомоги; розвиток кредитування на демографічні цілі, у тому числі із застосуванням механізмів податкового кредиту;

- створення інфраструктури з надання послуг сім'ям по догляду за дітьми, хворими, немічними, культурних центрів організації дозвілля і відпочинку сімей;

- зміцнення матеріально-технічної бази спеціалізованих закладів для літніх людей та інвалідів, виділення зе-

мельних ділянок і надання допомоги у веденні підсобного господарства, поширення практики організації сезонних (на зимовий період) інтернатів для осіб похилого віку;

- зменшення масштабів зовнішньої, зокрема трудової, міграції українських громадян, подолання її негативних наслідків та недопущення їх у майбутньому; економічне регулювання внутрішніх міграційних потоків.

Тип 4: Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька, Волинська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька області. Основними загрозами соціальної безпеки в них є критичний стан напруженості на ринку праці, поширення неконтрольованих трудових міграцій, низький рівень життя населення, поширення бідності. Основними пріоритетами для даного типу регіонів є:

- активізація політики зайнятості (підвищення рівня зайнятості та зниження рівня безробіття, особливо для молоді, підвищення якості трудового потенціалу),

- створення нових та модернізація робочих місць у галузях економіки, розвиток середнього і малого підприємництва, самозайнятості, спрямування інвестиційних процесів на розв'язання проблем зайнятості;

- збільшення кількості міждержавних угод про взаємне працевлаштування громадян та їх соціальний захист;

- підвищення ефективності державної підтримки вразливих груп населення; удосконалення системи надання пільг (запровадження якісно нової системи роботи соціальної служби, спрямованої на адресну підтримку вразливих верств населення, спрощення системи надання пільг громадянам, які мають на них право за соціальною ознакою, та підвищення ефективності цієї роботи в боротьбі з бідністю);

- стимулювання інвестицій у створення сучасної виробничої інфраструктури для обслуговування селянських господарств та підвищення їх ефективності, а також у докорінну перебудову соціальної інфраструктури села з метою поліпшення вікової структури сільського населення;

- збільшення обсягів та розширення можливостей житлового кредитування, передусім пільгового кредитування молодіжного житлового будівництва, надання кредитів молодим сім'ям з дітьми для облаштування побуту.

Висновки. Вироблення стратегій державного стимулювання соціального розвитку регіонів має ґрунтуватися на дослідженнях різних наук. Суспільно-географічна їх складова включає аналіз рівня соціальної безпеки регіонів України.

Надійшла до редколегії 12.09.06

УДК 323.28+338.48

О. Бейдик, д-р геогр. наук, Д. Вашук, асп.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ТУРИЗМУ У СВІТЛІ ТЕРАКТІВ 1993–2002 РОКІВ

Проаналізовано вплив тероризму на розвиток світового туризму, зокрема на динаміку розвитку цієї галузі в провідних туристських країнах, що віддзеркалює ряд графо-картографічних моделей.

Influence of terrorism on development of world tourism, on the dynamics of development of this industry in leading tourist countries, that reflects the row of graphico-cartographic models was analyzed.

Постановка проблеми. За останні десятиліття на фоні стимулюючих чинників розвитку туризму на галузь негативно впливав низка інших факторів: природні катастрофи, соціальні потрясіння, війни, економічні кризи, терористичні акти. Проблема взаємодії туризму і тероризму, які є явищами глобального масштабу, дедалі частіше вноситься на шпальти газет та інших засобів масової інформації (ЗМІ), стає предметом дослідження вчених і дискусій політиків.

Аналіз останніх публікацій та визначення невирішених сторін проблеми. Проблеми тероризму (генезис, поширення, методологія дослідження) присвячені роботи Б. Хофмана, В. Остроухова, Е. Кочетова, С. Удовика, А. Уткіна [6; 10; 12–14]; зміст і значення сучасних виявів терору розглядається в роботах В. Шестакова [15]; історія терору і класифікація терористичної діяльності – в публікаціях К. Жаринова, Є. Кожушка, В. Ліпкана, М. Требіна [4; 5; 8, 11]. Аналіз впливу тероризму на ту-

© О. Бейдик, Д. Вашук, 2006

ризм регулярно висвітлюється і в звітах Всесвітньої туристської організації ("Барометр ВТО") [20], інших офіційних джерел. У той же час географами це явище планетарного характеру практично не досліджувалося [1]. Натомість, саме географія, яка має власні предмет-об'єктну сутність, методолого-методичний апарат дослідження і є міждисциплінарною, інтегруючою науковою галуззю, може виступити як фундаментальний важіль при дослідженні окресленої проблеми.

Метою роботи є аналіз еволюції та розвитку світового туризму, що відбувається як на фоні сприятливих, стимулюючих чинників, так і всупереч факторам, які суттєво гальмують цей розвиток. До завдань, окреслених метою дослідження, слід віднести аналіз територіального поширення тероризму, групування країн за показниками туристських прибуттів і статистикою терактів, графо-картографічну інтерпретацію результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу. Теракти, здійснені 11 вересня 2001 р., нанесли безпрецедентний для мирного часу удар по світовій економіці. При цьому найбільш постраждала її провідна експортна галузь – туристська індустрія [2; 3; 7; 9; 16]. Останнім часом, коли в суспільстві та ЗМІ, які були основним джерелом "трагічних" повідомлень, зменшилась напруга, склалась ситуація, сприятлива для аналізу впливу тероризму на туристську індустрію окремих країн і регіонів.

Для дослідження цього питання було проведено відповідні розрахунки, розглянуто статистичні дані щодо міжнародних туристських прибуттів [17; 18; 20], їх динаміки протягом 1993–1998 рр. та зіставлень їх з відповідними даними, які ілюструють інтенсивність терористичної діяльності ряду країн Північної та Південної Америки (США, Перу), Європи (Австрія, Іспанія, Італія,

Франція, Німеччина, Греція), Євразії (Росія, Туреччина, Філіппіни, Індія), Африки (Алжир, Єгипет) (всього 14 держав різного геополітичного положення і рівня економічного розвитку) [4].

Для порівняння залучалися показники динаміки росту туристських прибуттів (ДРТП) та загальна кількість терактів у країні. Обробка, узагальнення отриманих даних, побудова відповідних графіків (рис. 1) дала можливість умовно поділити досліджувані країни на три групи (дві з яких буде розглянуто нижче):

1) пряма залежність (здійснення терактів призводить до закономірного зниження темпів росту міжнародних туристських прибуттів);

2) обернена залежність (збільшення кількості терактів не призводить до падіння темпів туристських прибуттів, – натомість відбувається поживлення туристської індустрії);

3) невизначена залежність (причинно-наслідкові зв'язки двох показників не простежуються).

До першої групи увійшли Греція, Єгипет, Росія. Для цих країн характерна висока еластичність (залежність) динаміки туризму від терористичних актів, тобто один або кілька терористичних актів за рік, у результаті яких є жертви, призводить до різкого зниження темпів росту туристських прибуттів до цієї країни. Так, здійснення терористичних актів в 1994–1995 рр. у Греції призвело до падіння ДРТП в 1995–1996 рр. Зокрема дев'ять терористичних акцій у Греції, головним чином у містах та курортах країни, призвели до падіння міжнародних туристських прибуттів на 1,5 млн осіб, а ДРТП упала з позначки 13,8 (1994–1993), до 8,85 % (1996–1995), тобто більш ніж на 22 %. І навпаки, зменшення кількості терактів та політична стабільність у Греції в 1996–1998 рр. зумовили відновлення темпів ДРТП до позначки 8,4–11,4 % щорічно.

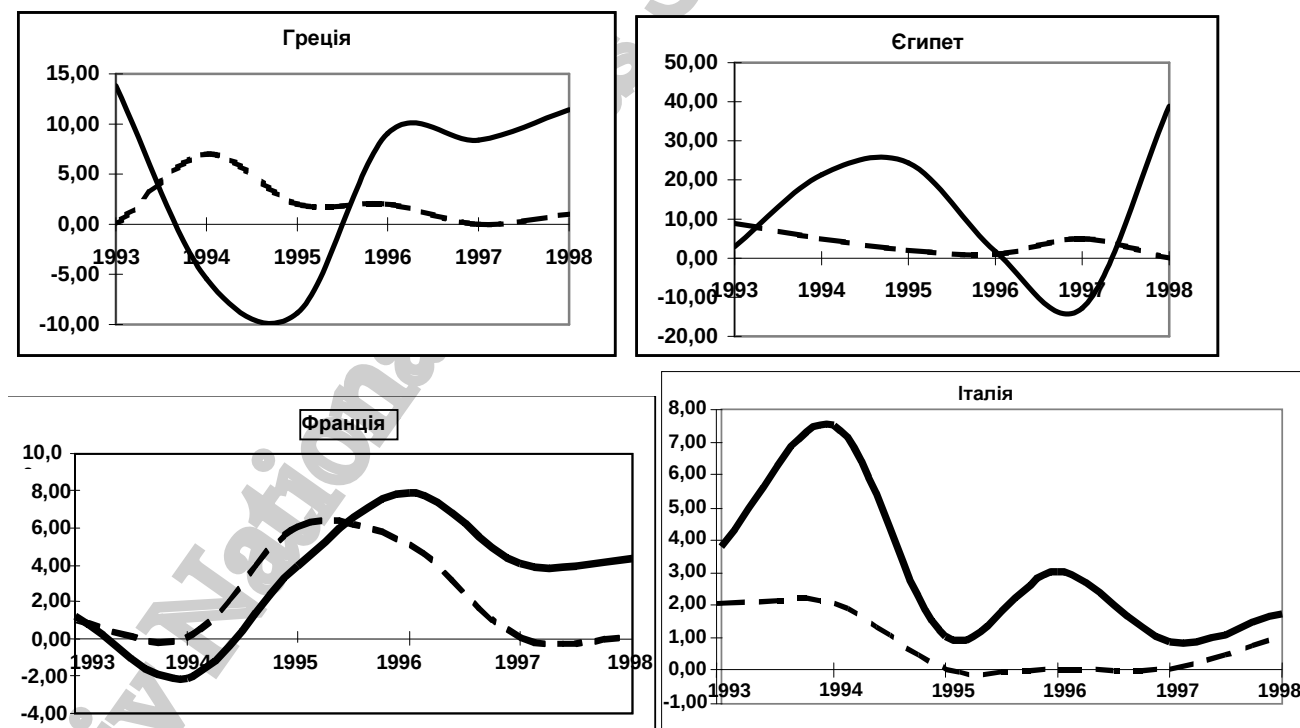

Рис. 1. Залежність динаміки розвитку туристських прибуттів від тероризму
— динаміка розвитку туристських прибуттів; — — — кількість терактів

Подібна ситуація спостерігалась і в інших країнах цієї групи. Так, п'ять терактів, здійснених в Єгипті в 1997 р., два з яких мають пряме відношення до туриз-

му, призвели до падіння темпів ДРТП на 14,5 % порівняно з попереднім роком.

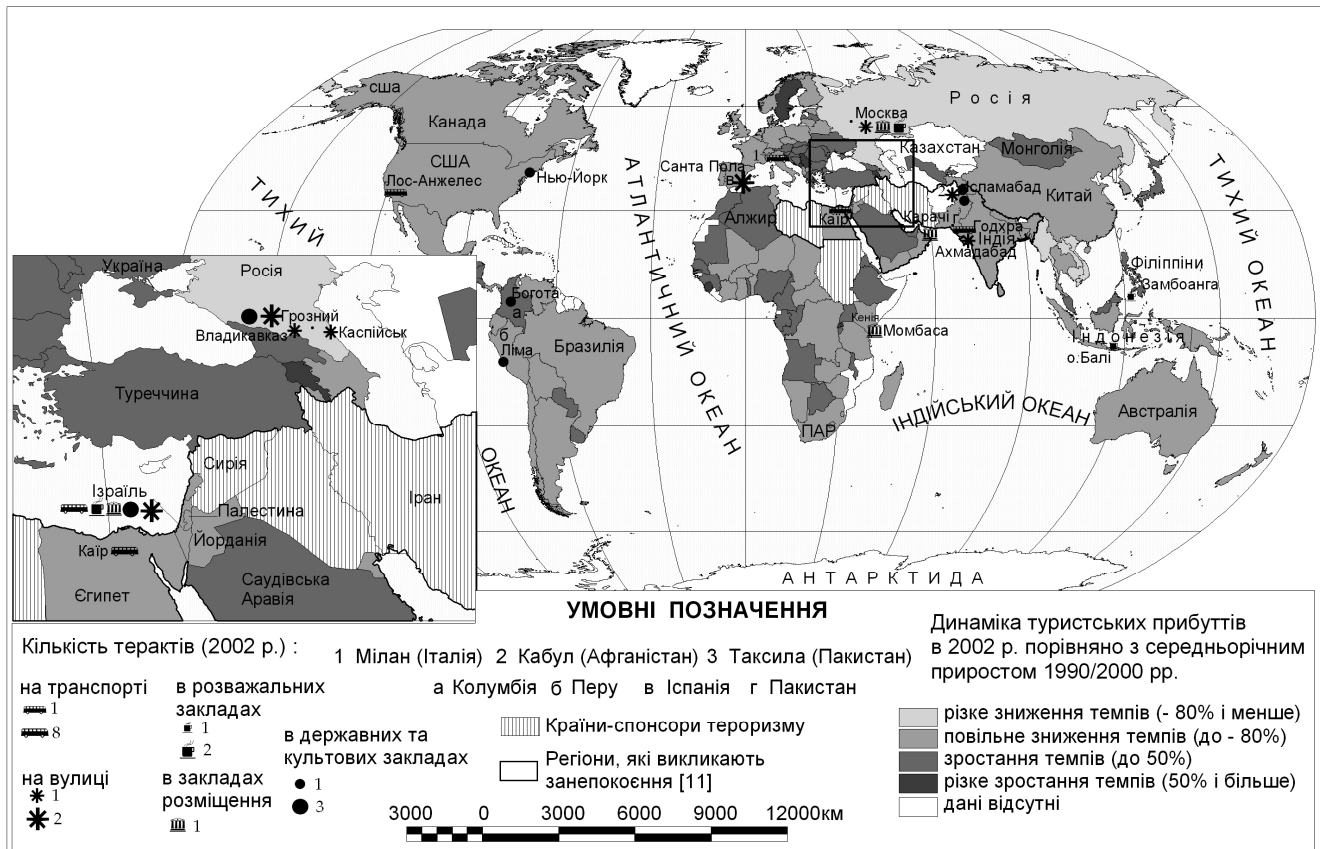

Рис. 2. Вплив тероризму на динаміку міжнародних туристських прибуттів

Слід також відмітити закономірність деякого запізнення падіння ДРТП від терактів. Час запізнення становить, як правило, до одного року. Це пояснюється, з одного боку, психологічною реакцією туристів на події, затратою часу на вирішення питання "куди поїхати відпочивати?", на оформлення необхідних документів тощо. З іншого боку – похибка при побудові діаграм, оскільки всі обрахунки проводяться за річними даними, що деякою мірою нівелює реальну ситуацію. Наприклад, якщо в першій частині року в країні спостерігається порівняно велика кількість туристів, а в другій (унаслідок терактів у середині року) – надзвичайно мала, то загальний результат за рік має дещо усереднений вигляд. У випадку, коли гучний теракт відбувається наприкінці року, то наступний рік характеризується незначними показниками росту туристських прибуттів або навіть від'ємною динамікою.

Типовими представниками країн, в яких виявляється обернена залежність впливу тероризму на ДРТП, є Франція та Італія. Ці країни об'єднує один парадоксальний аспект: при збільшенні кількості терактів спостерігається тенденція до збільшення темпів ДРТП і навпаки. Це вказує на значну стійкість національної туристської галузі. Пояснити таке явище досить складно, тому що крім терактів на туріндустрію впливає низка інших, більш вагомих факторів, зокрема рекламна кампанія, цінова політика і т. ін.

Таким чином, аналіз графіка динаміки тероризму та ДРТП показує певне запізнення ліній, що ніби повторюють одна одну, до одного року. А оскільки збільшення числа терактів не може стимулювати туристську галузь (тим більше, що у Франції позитивне сальдо туристського балансу), логічно зробити висновок про наявність інших, вагоміших складових, які впливають на мотивацію туристів щодо вибору відповідної країни. Те

ж саме стосується й Італії. Не дивно, що ці країни потрапили в одну групу, оскільки вони подібні в економічному і соціальному розвитку (позитивне сальдо туристського балансу, невисокі темпи розвитку туризму, високорозвинена туристська індустрія, велика кількість іноземних туристів, високий рівень економічного і культурного розвитку тощо).

Отже, країни першої групи характеризуються високим рівнем еластичності, коли, з одного боку, один або кілька терактів у рік здатні кардинально змінити темпи росту туристських прибуттів, а з іншого – треба мінімум часу для досягнення докризових показників ДРТП. Ці країни є найбільш динамічними щодо відновлення динаміки розвитку туріндустрії.

На противагу цьому, для країн другої групи характерна обернена залежність впливу тероризму на туризм, але це не означає, що тероризм стимулює візний туризм, – скоріше навпаки, розвиток туристської галузі в деяких випадках створює сприятливий мікроклімат для проведення терористичних операцій, в основі яких лежать політичні, релігійні, етнічні та ідеологічні фактори.

Світова туристська індустрія постійно потрапляє під вплив тероризму. Так, у 2002 р. в центрі уваги світової спільноти опинився курорт о. Балі (Індонезія) [1; 7], де в нічному клубі внаслідок вибуху загинуло близько 200 осіб (серед них багато туристів). ЗМІ постійно інформують про численні теракти в Ізраїлі на фоні ізраїльсько-палестинського протистояння, що приносять неминучі збитки національній туріндустрії. Подібні події не обминули і Європу: серія вибухів пролунала в готелях Іспанії на середземноморському узбережжі (курорти Санта-Пола, Алікante, Бенідорм). Загальне уявлення про вплив світового тероризму на динаміку туристських прибуттів дає рис. 2.

Висновки та перспективи. Перспективними в переліку нагальних питань протистояння світового туризму і численних виявів терористичної діяльності, на наш погляд, мають бути такі:

- обґрунтування та усвідомлення пріоритетів географічного інструментарію при дослідженні тероризму як явища, що має міждисциплінарний характер;
- визначення кола і структури суспільних та природних чинників (подій, явищ), які обмежують розвиток світової, регіональної, національної рекреації і туризму;
- подальша розробка і вдосконалення легенди карти суспільних явищ, що лімітують або унеможливають розвиток міжнародного та національного туризму;
- виявлення і аналіз внутрішньої та просторової структури світового тероризму, специфіки його регіонального вияву.

Слід також підкреслити, що провідну роль у попиті на туристичний продукт відіграє індивідуальна мотивація туристів. Зважаючи на те, що туризм є фундаментальним чинником відновлення психічної та фізичної рівноваги, теракти, якими б гучними вони не були, не примусять лю-

дей припинити свої подорожі – питання полягає лише в тому, куди будуть спрямовані ці туристські потоки.

1. Бейдик О.О., Ващук Д.М. Міжнародний туризм крізь призму світового тероризму // Картографія та вища школа: 36. наук. праць. – К., 2005. – Вип. 10. 2. Географический справочник ЦРУ. – Екатеринбург, 2004. 3. Голубев А. Кинжалы, бомбы, револьверы или две тысячи лет страха // GEO. – 2002. – № 9. 4. Жаринов К.В. Терроризм и террористы: Ист. справочник / Под общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск, 1999. 5. Кожушко Е.П. Современный терроризм: Анализ основных направлений / Под общ. ред. А.Е. Тараса. – Минск, 2000. 6. Кочетов Э.Г. Глобалистика как геоэкономика, как реальность, как мироздание: Новый ренессанс – истоки и принципы его построения, фундаментальные опоры, теоретический и методологический каркас. – М., 2001. 7. Лакер У. Вечная война // National geographic. – 2004. – Ноябрь. 8. Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України. – К., 2000. 9. Оровецкий К. Америка і світ через півроку після 11 вересня // Економіст. – 2002. – № 3. 10. Остроухов В.В. Філософські проблеми дослідження насилля і терору. – К., 2000. 11. Требин М.П. Тероризм в ХХІ столітті. – Минск, 2003. 12. Удовик С.П. Глобализация: семиотические подходы. – Москва; Киев, 2002. 13. Уткин А.И. Глобализация: процесс и осмысление. – М., 2002. 14. Хофман Б. Терроризм – взгляд изнутри. – М., 2003. 15. Шестаков В. Террор – мировая война. – М., 2003. 16. Шлеков А. Тенденции развития мирового туризма в свете кризиса 11 сентября // Гостиничный и ресторанный бизнес. – 2001. – № 4(8). 17. World Development Indicators 2002, The World Bank, 6-th edition. 18. World Travel & Tourism Council, 2001. TSA Research Summary and Highlights. 19. www.nbu.gov.ua/polit/00eursgt.htm. 20. www.world-tourism.org.

Надійшла до редколегії 14.02.06

УДК 911.3

В. Дорошенко, канд. геогр. наук

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОВАРНОГО РИНКУ

Розглянуто (просторові) географічні підходи до вивчення ринків товарів та послуг.

The article deals with the geographical approach to the commodity market research.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки одним із найважливіших пріоритетів соціально-економічного розвитку України є забезпечення в кожному регіоні ефективного функціонування ринку товарів і послуг. Підприємства торгівлі, громадського харчування здебільшого приватизовані, працюють в умовах конкурентного середовища. Перехід до ринку потребує нових підходів до вивчення проблем територіальної організації торговельного обслуговування в регіональних системах розселення, посилення ролі торгівлі в регіональному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування товарного ринку в основному вивчають економісти, зокрема Київського національного торговельно-економічного університету (А. Мазаракі, Н. Ушакова, О. Чижевська), Донецького державного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського (І. Сорока, Н. Жукова), Київського національного економічного університету (А. Ягодка) та ін. У той же час суспільно-географічні підходи до функціонування ринку товарів і послуг мало вивчені, що і стало причиною написання даної роботи. Серед учених, які досліджували географічні аспекти формування товарних ринків, слід назвати Є. Воронову, М. Жука, П. Чорномаза.

Виділення невивчених сторін дослідження. У даній статті висвітлено географічний підхід до вивчення ринку товарів та послуг.

Мета і завдання. Показати специфіку суспільно-географічного аналізу товарного ринку (його сегментацію, структуризацію та ін.) та необхідність вивчення нових сегментів на ньому – оптово-роздрібної торгівлі, мережі супер- та гіпермаркетів, електронної торгівлі тощо.

Виклад основного матеріалу. Основою економіки будь-якої держави є ринок товарів і послуг, або товарний ринок, на якому здійснюються всі операції з купівлі і

продажу. Об'єктами товарного ринку є товари і послуги, а суб'єктами – виробники і споживачі, тобто продавець і покупець.

Об'єктивну необхідність ринку, як і існування товарного виробництва, спричиняють такі чинники: розвинений суспільний і географічний поділ праці; економічна відокремленість ринкових суб'єктів, що зумовлена наявністю різних форм власності; тісний зв'язок суб'єктів господарювання зі світовою економікою через зовнішньоекономічні зв'язки, потреба інтеграції національної економіки в світовий економічний простір з метою її подальшого зростання.

Ринок – це обмін, організований за законами товарного виробництва і грошового обігу. Характерними рисами товарних зв'язків на ринку є взаємне погодження сторін, що здійснюють обмін; еквівалентна відплатність; вільний вибір партнерів; наявність конкуренції. Товарні (ринкові) зв'язки можливі лише за умови вільних купівлі-продажу товарів і послуг.

Товар – це продукт праці (вибір, послуга), який призначений для продажу і задовольняє певну потребу виробника або споживача (населення). Усе різноманіття товарів, що створені людиною і використовуються в торговельному обігу, зібрані в Гармонізованій системі опису і кодування товарів, яка була прийнята на міжнародному рівні Радою митного співробітництва на основі Конвенції про Гармонізовану систему опису і кодування товарів та набула чинності в 1988 р., до якої приєдналася Україна.

Розрізняють *товари виробничого призначення* (паливо, сировина, будь-яке технологічне обладнання тощо) та *предмети споживання* (призначаються як для колективного, так і особистого споживання), серед яких окремо виділяють споживчі товари (призначаються для особистого споживання). Відповідно до цього формуються товарні ринки споживчих товарів і ринки товарів виробничого призначення, що різняться параметрами,